

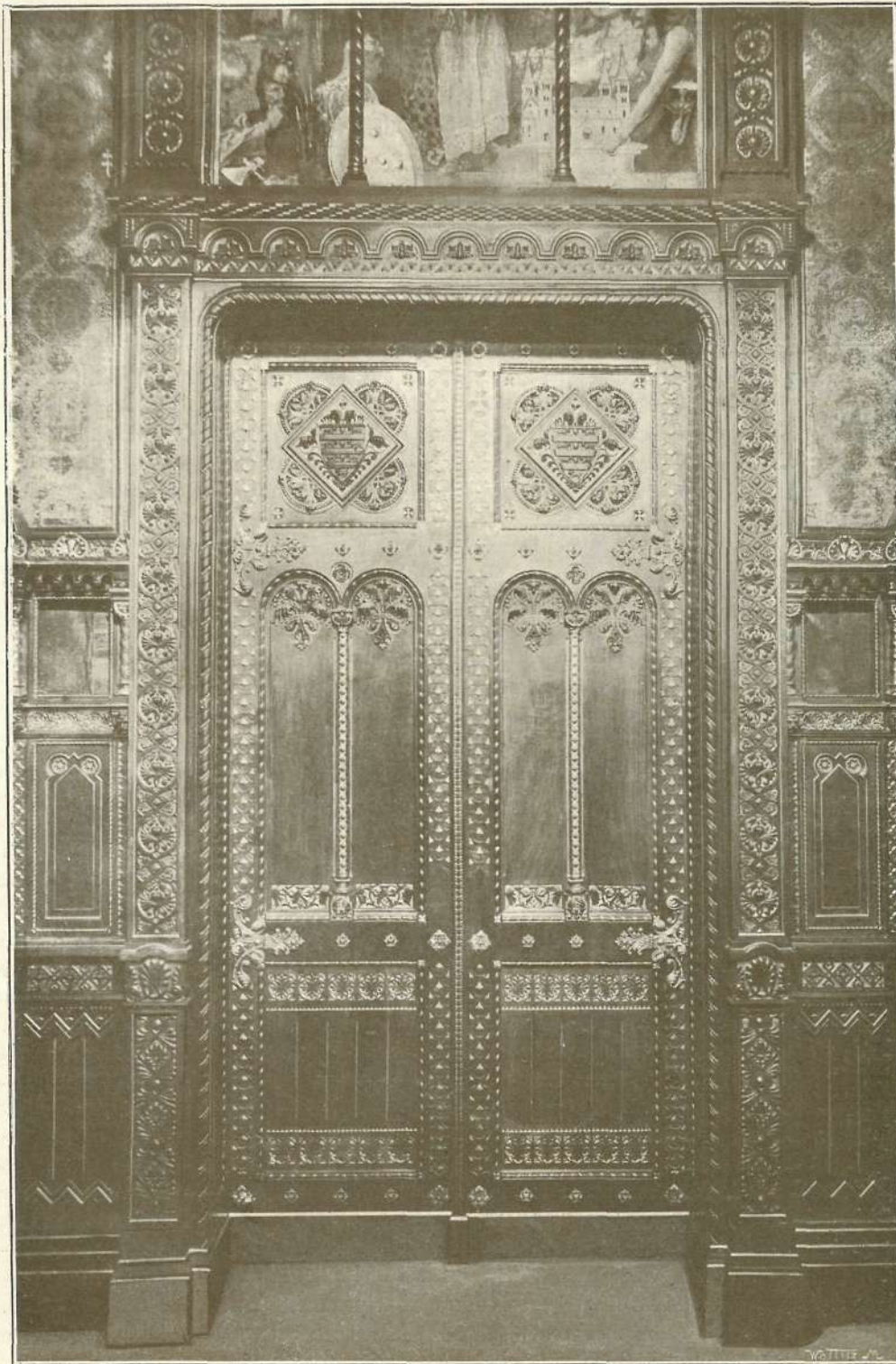
Zsolnay

ZSOLNAY VILMOS.

Az agyag legnagyobb magyar mestere örökre lehunyta szemét, Zsolnay Vilmos, a pécsi „fazekasmester“ meghalt március 23-án. Meghalt legújabb diadalának friss emlékével. Csak nemrég történt, hogy az Iparművészeti Múzeumot valóságos ostrommal fogta körül napokon át a közönség és rendőrszakaszoknak kellett a kiállításra tóduló tömegeket visszatartani. Mind látni akarta a palotában elhelyezett párisi próbakiállítást. Ott pedig Zsolnay mesterművei képviselték a magyar művészi ipar legnemesebb alkotásait. A sok száz versenyző között őt illette ott az első hely. Csodálatára tódultak az emberek és a hírlapok hasábjait írták róla. Mert amit ez a művész égett agyagból formált, az olyan bűvészkedés, amiben senki sem utánozhatja. A pécsi ezermester, mesés lüszterrel új atmoszférát teremtett azoknak az edényeknek, valami különös, törülmetszett, egészen egyéni zománcot. Az ő eozinját akkor testet öltött szivárványnak nevezték. Megcsodálták azt a finom magyar kultúrát, amely azokban a cserepekben rejlik. Gyönyörködtek a formált agyag felületén hullámzó színekben, amint azok egymásba kapnak, ölelkeznek, szemmel látható dallamot főttenek. Egy váza: bordáin a lila átfut a lapisz lazuliba, az ultramarinba, az emeraldzöldbe, a tenger simuló, ingadozó, egybefőstött színeibe. Egy másik: gazdag akkordjai a zöld színek, amely átfutja a könnyedén odalehelt formákat, a virágbogok hol erősebben kiemelkedve, hol szorosan, majdnem csókosan odatapadva az alaphoz. Egy harmadik . . . istenem, csupa tavasz, csupa derült, mosolygós, formába gyúrt szivárvány . . .

A mesterük nem él többé. Nem érthette meg az örömet, hogy tehetségének gyermekei újabb diadalt arassanak Párisban, ahová egy pár héttel ezelőtt kiküldték. Szinte azt mondanók, hogy azok magukkal vitték a lelkét. Mert úgy szerette őket, mintha élő személyek, dédelgetett bábók volnának. A mikor a nehéz asztma az ágyba döntötte a hetvenes öreg urat, akkor odaállított az ágyfőhöz egy asztalkát s rá az ő legkedvesebb eozin-munkáit. Rajtuk csüngött a tekintete, de nem érte be vele: öreg kezeivel meg-simogatta, becázta. Játszott velük, mint a nagyapa az unokáival. Ilyen az igazi művész: a lelkéből szakadt lélek a munkája.

◦◦Budai◦◦
kir. várpalota.

A SZENT ISTVÁN-SZOBA AJTAJA.

◦ Készítette
Thék Endre.

Egyet mindjárt itt meg kell jegyeznünk. Zsolnaynál a művész szó nem jelent exkluzivitást. Ő hasonlatos volt azokhoz a nagy középkori és renaissance mesterekhez, akik egyforma buzgalommal fogtak minden munkához, nagyhoz, kicsinyhez, monumentális-hoz és házi apróság-hoz. Amit csak az ő kedvenc anyagából elő lehet állítani, azt mind előállította. A csodás eozin-díszedények csak mintegy virágai voltak egyéb művészkedésének. Csinált ő azonfelül konyhaedényt, táviródrót-izolátort, alagcsövet, kályhafiókot, építőkövet. Megcsinálta lege artis és éppen mert így minden formájában idomította az agyagot, tökéletesen kiismerte minden rejtélyét és úrrá lett felette. Ez jellemzi az ős-művészt: néki az anyag az első és az anyagával való megbirkózás a legmagasabb atléta-gyönyörűség. A napról-napra való viaskodásban szemenszedett fegyvereket talál ki magának. Zsolnay is a modern kémia-, a kipróbált technológia-, a fizika-, az arkeológia-, a konstrukció-tan összes fegyvereivel rukkolt ki az agyag ellen. És legyőzte minden ponton. Az engedelmes lett kezei közt és szinte egy intésére bármily formát öltött, a mérnöki, építészeti, szobrászati kellékektől a legköltségesebb drágaságokig. E hosszú, szívós, ravasz és fáradhatatlan harc közepette egymásután fedezte fel ennek az anyagnak titkos tulajdonságait, bájait, erősségeit s a nagy nemzetközi kiállítások mindegyikén el lehettünk készülve arra, hogy Zsolnay ismét egy agyag-leleplezéssel áll elő. Ilyen munkára természetesen csak oly ember képes, akinek semmi egyéb hiú becsvágya nincs, aki hajthatatlanul csak éppen a mesterségére pazarolja minden szeretetét és tudását. Azért mintaképe Zsolnay az igazi mesterembernek, a szó ősi értelmében vett mesterembernek. Ezt érezhette s azért írhatta a királyi udvarnak küldött munkáira a nevét imígyen: Zsolnay Vilmos fazekasmester.

* * *

Amde Zsolnay mégsem volt a középkori konzervatív mesterembernek egyszerű kópiája. Modern volt abban az értelemben, hogy minden munkája a modern élet szükségletéből nőtt ki és hogy felhasználta hozzá a mai napig kitalált összes tudományos segédeszközöket. A század legjellemzőbb ipari tényezője, a gép, a műipar sok ágában helyet kért és nincs rá lehetőség és ok, hogy bizonyos készítményeknél a gép munkája igénybe ne vétessék. A határt a művészi érzék adja meg: vannak korlátok, amelyeket a gép sohasem fog áttörhetni. De vannak területek, amelyeken a gép ignorálása nevetséges volna. Zsolnay művészi érzékéről képet ad a pécsi gyártelep, ahol a három nagy gőzgép, a két zúzómű, az őrlőmalmok, víznyomású sajtógépek, a villamos telepek modern arzenálisa közelében a kéziipar gyönyörűsége, virágai nyílnak. A műkövek, épület-tagok, dísztéglák és lapok szomszédságában teremnek azok a pompás vázák, kulacsok, tálak, amelyek utolsó ízükig a kéz formáló talentumának köszönik életüket. Amazokban a modern nagyiparos kormányozó, szervező tehetsége nyilatkozik meg, ezekben a művész képzelete. De még művészi teremtményeinél is hű munkatársa volt a vegytan, segédeszköze a kutató mikroszkóp és a kémlelő cső. A tudomány összecserdül bennök a művészettel s már eredetük révén is modern alkotásokat ad. Szükség van manap erre a műipari váltógazdaságra. Mert éppen a kerámia terén és éppen nálunk ugyancsak becsukhatná a műhelyét az, aki tisztán művészeti portékával foglalkoznék. A gép munkája, a tömegárú, a nagyipar adja a kenyeret, az ad időt, kényelmet, anyagi függetlenséget arra, hogy a művész-tehetség szabadon koncipiálhassa magasabb rendű műveit. Újabb statisztikáink szomorún mutatják, hogy aki ezen a téren egyoldalú, az sikerre nem juthat. Zsolnay azért bővítette, fejlesztette nagy gonddal a gyárat, hogy táplálja és gazdagítsa vele a műtermet. Az agyagtelep e vegyes teremtményei körülbelül a szerint

a rendszer szerint állanak egymással viszonyban, mint a köpüben a méhek társadalma: a sok szürke munkásméh – az egyszerű agyagárú – a diszes méhkirályné étetésére dolgozik. A királyi szerep pedig ezúttal itt a Zsolnay-faience és eozin-edényé.

* * *

Aki ezt a telepet felvirágoztatta és a magyar kerámiában a világversenyt nem félt alkotásokat teremtett, szerény módon kezdte működését. Kereskedőből lett művészszé. Születési dátuma bizonytalan: a lexikon és a hírlapok nekrológjai 1827 április 27-ére teszik születését, a pécsi anyakönyv 1828 április 19-ére. Szülővárosában, Pécsen, volt az atya boltja, abban dolgozott a fiatal Zsolnay is. Aféle vegyeskereskedés volt, amely bazárrá bővült ki s ahol azokat az agyagműveket is árulták, amik az akkor még szerény Zsolnay-műhelyben készültek. Wedgewood és közönséges konyhaedény készült benne, azután épületi és kerti díszek. Közönséges fazekasmunka, amely nem nagy jövőt ígért.

A fiatal Zsolnay főképp a bazárban foglalatzkodott. Ügyes, leleményes kereskedő volt, külföldön is járt s ott szabad idejében úgy mellékesen tanulmányozgatta a kerámiai ipart is. Mikor atya 1868-ban meghalt, átvette az üzletet és a műhelyt. De ekkor már közelebbi, intim ismeretségbe lépett az agyaggal, módfelett megszerette, kísérletezett vele. Az építési kedv fellendülése alkalmat adott neki arra, hogy a kis gyárat, amely egy személtérakó helyen épült, fejleszse, megnagyobbítsa. A terrakotta-gyártás módját adott arra, hogy gondtalanul élhessen kedves eszméjének: az anyagfinomítási kísérleteinek. Éveken át fáradozott ezen, lányai pedig ezalatt nagy buzgalommal gyűjtötték a régi magyar népies ornamentumokat, azokból terveket rajzoltak, díszítményeket állítottak össze. Zsolnay Vilmos rögtön megértette, hogy ezek az agyagon termelt díszek fejleszthetők az ő agyagkészítményein is s attól fogva díszedényeket is készített, amelyeket lányai díszítettek fel. Ezekkel a munkákkal nyerte első diadalát az 1873-iki bécsi kiállításon. Akkor az *Anyagi Érdekeink* bécsi kiállításról szóló kritikája körülbelül ezt írta az új pécsi művekről:

Zsolnay Vilmos fölötté változatos, amellet haladásra törekvő, ízlésről és magas fokú gyártási tökélyről tanúskodó edény-gyűjteményt állított ki. A gyártási tökély elérésére pedig a Zsolnay-gyár berendezése akkor csupán egy schlepp-, három máz-malomból, sajtó-, keverő- és szűrőgépből, törő-, zúzó- és vegyítő-gépből állott, amelyeket egy tizenkét lóerejű gőzgép hajtott. E szerény eszközökkel is Zsolnay temérdek kísérletezés után oly összetételű alapanyagból és mázból állította elő készítményeit, amelyet 1700–1800 C. fokú hőben lehetett zománcozni s amelynek gyengéd elefántcsontszíne sajátos bájt ad. Szakadatlan kísérletezéssel tökéletesítette anyagát, amely végre a párisi 1878-iki világkiállításon mint új kerámiai faj lón az agyagtechnológiában elfogadva. A földpát-anyag csaknem a tárgyakon finom porcellán-mázzal van bevonva, ezt pedig csak nagy tűzben olvadó, tehát az ólomfestésnél jóval tartósabb és becsesebb zománcfestésű díszítmény ékesíti. Miután a keményre égetett anyagot földpátos máz borítja s a tárgyak kissé áttetszők, nem lehetett az új fortélyt semmi ismert eljárás nevével megjelölni: porcellán-fajánsznak nevezték tehát el. Nagyszerű tulajdonságai egyszerre lekötötték az összes keramikusok figyelmét, hosszú cikkekben foglalkoztak velük, Zsolnay pedig megkapta az aranyérmét és a becsületrendet.

Ezzel meg volt alapítva világhíre. Annyi megrendelést kapott, hogy alig győzte a munkát. Bármint nagyobbitta is telepét, csak nyolc év alatt teljesíthette megrendeléseit. Ekkor történt, hogy a híres bécsi Wahliß-cég tízéves szerződést kötött Zsolnayval, amelynek értelmében a mester Magyarország kivételével az összes európai államokban

••Budai••
kir. várpalota.

A SZENT ISTVÁN-SZOBA NAGY TÜKRE.

••Budai••
kir. várpalota.

A SZENT ISTVÁN-SZOBA ABLAK-FÜGGÖNYE.
•••••••••• TERVEZTE ••••••••••
•••• HAUSZMANN ALAJOS TANÁR. ••••

• Készítette •
Gelb. M. és fia.

való elárusítás és terjesztés jogát a bécsi cégre ruházta, miáltal megszabadult a komerciális gondoktól s kettőzött szorgalommal folytathatta kísérletezéseit.

Ezzel új korszaka kezdődik a Zsolnay-gyárnak. A nyolcvanas évek elején részben, hogy megrendeléseinek eleget tehessen, részben, hogy új agyagipari ágakat honosítson meg, erősen megnagyította gyárát, új, 60 lóerejű gépet szerzett s a műhelybe mintázókat, szobrászokat szerződtetett. Egyik célja volt új, tartós és szép építési anyagok előállítását, s ebben a törekvésben oly siker érte, hogy nemcsak itthon, de Bécsben is igénybe vették munkáját, ahol a Kärnthnerstrasse híres porcellánházának burkolatát nagyobbrészt Zsolnay telepéről hozatták. A nagyobb fogyasztás számára hozzáfogott az alagsövek és porcellán-szigetelők gyártásához, s az utóbbiakkal nemcsak a magyar s részben az osztrák táviróhálózatot látta el, hanem tengerentúli kivitelre is dolgozott.

De ez a szorosan vett ipari munka nem tartóztatta a további kísérletezésekben. Fajánsz-gyártmányai bejárták az egész világot, az 1885-iki budapesti országos kiállítás új diadalokat szerzett neki, két évvel utóbb pedig ismét új technikával lepte meg a keramikusokat. Egyesíteni iparkodott ugyanis az üvegtechnikát az agyagtechnikával és a gyöngyház változó, átfuttatott, opálos hatásához hasonló mázzal vonta be készítményeit. De belátta, hogy ez inkább mesterfogás, mintsem az agyag veleszületett tulajdonságainak racionális felhasználása és nem sokat törődött utóbb ezzel a fogással. Annál bővebben szegődött a nyolcvanas és kilencvenes években az agyagot a műépítészet szolgálatába. Az első műépítészeti díszítményt, amely tiszta majolikából való, a vasmegyei Máriafalván állította fel: egy Steindl Imre tervei nyomán készített gótikus oltárt, szószéket és keresztelő medencét. Ugyancsak egy hatalmas, tizenhárom méter magas gótikus oltárt készített 1893-ban a budapesti belvárosi plébániatemplom számára, amely tompa, fény nélküli színével előkelően illeszkedik be a templomba. A majolikadiszítés nagy felvirágzásához hozzájárult, hogy Lechner Ödön építész az ő magyaros ízű épületeihez nagyban felhasználta ezt az anyagot, vele készült az Iparművészeti Múzeum palotája, a kőbányai templom s nagy szerep jut neki azonkívül az új országházban is, amelynek céljaira mintegy fél millió forint értékű építési díszítményt rendeltek meg Zsolnaynál.

Egyik új felfedezése, a pirogranit, ugyancsak építészeti és díszítési célokat szolgál. A pirogranit a zsugorodásig hevített kőanyag, ellenáll az idő hatásának, sárgásszürke s oly kemény, hogy acéllal szikrát lehet belőle csiholni. Ma már sokfelé használják, főképp mert igen alkalmas a színezésre is. A budavári Mátyástemplom főbejáró-oldalának timpanonja ebből való. A romániai Jassy és Krajova városokban restaurált templomok részére a francia építészek 364 életnagyságú szentképet rendeltek meg Zsolnaynál pirogranitból. Ebből készült az új országház és a műegyetem díszítményeinek jó része is.

De a művészi iparban, amely mindvégig szeretetének dédelgetett tárgya volt, a kilencvenes évek elején, 1892 táján jutott legnagyobb felfedezésére Zsolnay. Akkor találta ki az eozin-diszítést, amelynek ma már világhíre van s amely Zsolnay legsajátosabb különlegessége.

Az agyagkészítmények fémfényű lüszterét már a spanyolok is ismerték a mór művészet révén. De titkát nem adták tovább, azt úgy kellett újra felfedezni. Az olaszországi Gubbiónban főképp Giorgio Andreoli remekelt piros, gyöngyházás fémfényű majolikáival a XVI. század első felében. Miképpen készítette, titok maradt. Sokfelé próbálták utánozni, de kevés sikerrel. Többnyire úgy utánozzák, hogy valamely fénoxidot zsíros kötőanyaggal kennek az edényre, amelyről égetéskor a zsír-anyag elillan, vagy letörölhető korom alakjában marad meg, amely alatt előcsillan a fémfény. De ez a lüszter nem tartós. Wartha Vince, az Országos Iparművészeti Múzeumban őrzött egyik gubbioi gyártmányon vegyelemzést végzett s közelebb jutott a rejtély nyitjához. Az így elért eredményeket aztán Zsolnay nagy szorgalommal tovább kutattatta s praktikusán alkalmazni

próbálta. És a próba fényesen sikerült. A Zsolnay-féle eozin tartósabb, szebb, a diszítési hatások elérésére alkalmasabb a gubbióinál. Sőt talán ennek révén vált a Zsolnay-féle gyár a világversenyben páratlanul álló céggé, mert az ő eozinját eddig még sehol sem tudták utánozni. Valóságos agyagköltemények ezek, soha nem látott színhatásaik megragadják a hozzá nem értőt is. Eozinos művei biztosítanak Zsolnaynak helyet a kerámia történetében.

Az öreg pécsi gyárosnak ezek voltak legkedvesebb alkotásai. Finom, művészi lelkét ezek fejezték ki legjobban. Velük tette az agyagot arisztokratává a műiparban.

Egyszerű életfolyása, szive jósága, sok, csaknem ezerre menő munkása iránt érzett atyai gondoskodása, törhetetlen szorgalma a kiváló emberek sorába helyezte. Mély művészi érzése pedig műtörténeti jelentőséget ad neki. Benne meghalt a legnagyobb magyar műiparos. És hogy szobrot állítanak neki Pécsen, az nemcsak igazságos dolog, de kötelesség. Ezzel a szoborral a magyar művészi ipar nagy jövőjét s legkitünőbb munkásának dicsőséges multját örökítjük meg.

Lyka Károly.

Kossuth J. rajza.